

PIETER HASCHAERT bijvoorbeeld spreekt in zijn vertaling ontwijkend van „den slach van 't geweer int been wesende” (*ἔδρης γενομένης ἐν τῷ ὀστέῳ*). In moderne vertalingen, zoals die van LITTRÉ (1893-1861) en van WITHINGTON (1968) vindt men het woord onopgelost als *hédra* (respectievelijk *hedra*) terug. Nu is het de vraag of men een dergelijk Grieks woord, met zijn talloze betekenissen in het normale spraakgebruik moet trachten te vertalen in hedendaags medisch jargon. Juister lijkt de stelling van eerder genoemde WITHINGTON, dat „simple Greek words which are given such peculiar meanings . . . have to be defined and not translated”.

In deze geest handelde ook ELAUT, al lijkt zijn „lokale kwetsing” of „gewoon . . . lesie” juist de gewone medicus toch al te vaag. Het woord *ἔδρη*, zitplaats, zetel, zitting, maar ook zitvlak en ligplaats voor schepen en zelfs het deel van de paarderug waarop een ruiter zit, komt in het korte tractaat over hoofdwonden ruim dertig maal voor. Zonder uitzondering wordt het gebruikt in samenhang met *βέλεα*, (lichte) wapens als spiesen en speren die geworpen (*βαλλῶ*) worden. Het vermoeden is derhalve gerechtvaardigd dat met *ἔδραι* verwondingen worden bedoeld, door dit soort oorlogstuig veroorzaakt. Een meer gedetailleerde omschrijving van het letsel geeft de auteur helaas niet. Wel kan men lezen dat het niet alleen de hoofdhuid maar ook het bot van de schedel betreft: *ἐν τῷ ὀστέῳ*. Dit blijkt zonder meer uit de passages III, 1-2; VII, 1-6; VII, 26-27; IX, 4-8; X, 30-34; XII, 1-7; XIV, 27-32 en XVI, 1-5. Hierbij is sprake van hoofdwonden (*ἔλκεος ἐν κεφαλῇ γενομένου*) waarbij steeds door de inwerking van een werptuig een *ἔδρη* in het bot ontstaat (*ἔδρης τε εὐσσης τοῦ βέλεος ἐν τῷ ὀστέῳ*). De *hedra* is blijkbaar een specifiek letsel van het botweefsel van de schedel, dat door speren en spiesen wordt veroorzaakt. Zij kan allerlei vormen aannemen: kort, lang, recht, gebogen „en vele andere”, *ὅποῖον ἂν τι καὶ τὸ σχῆμα τοῦ βέλεος ἦ* (VII, 18-23). Van bijzondere betekenis is de opmerking van de auteur dat alleen dan van *hedra* sprake kan zijn „als het bot op zijn plaats blijft” (VII, 26-31). Hij laat er geen twijfel over bestaan dat een *hedra* iets heel anders is dan een fractuur (*ῥωγμῆ*) of een kneuzing (*φλάσις*) van de schedel. Laatstgenoemde letsels kunnen eveneens het gevolg zijn van *βέλεα* (III, 1-7 en IX, 1-6), maar zij zijn veel ernstiger van aard. De *hedra* die niet door kneuzingen, fissuren of fracturen van het bot wordt gecompliceerd, heeft nimmer de dood tot gevolg (III, 1-7).

Op grond van de hierboven aangehaalde passages mag worden aangenomen dat met de *hedra* een „kras”, een „groeve” of, zoals de auteur zelf schrijft, een *διακοπή* (VII, 26 en XI, 52) wordt bedoeld, die ontstaat wanneer een licht en scherp werptuig over een (rond) deel van de schedel schampt, „daarbij het vlees meer doorsnijdend dan kneuzend, en zo ook het bot” (XI, 49-51).

Dat de schrijver van het tractaat over hoofdwonden zoveel waarde hecht aan een duidelijk onderscheid tussen deze „krassen” van het schedelbot en andere letsels getuigt van een goed inzicht in de traumatologie van het hoofd. Bij het vaststellen van de door de Hippocratici zo belangrijk geachte prognose was een juiste diagnose immers van groot belang. De arts diende dan ook het onderscheid tussen *hedrae* en andere hoofdletsels goed te kennen; de *hedra* alléén was immers niet levensgevaarlijk (III, 1-5).

Ook voor het vaststellen van de juiste behandelingsmethode was een duidelijk onderscheid tussen *hedrae* en andere hoofdletsels van groot belang. Bij een *hedra* hoeft namelijk niet te worden overgegaan tot de — even ingrijpende als gevaarlijke — trepanatie, in andere gevallen vaak wel (XVIII, 11-21). Dringend beveelt de schrijver dan

ook aan, ingeval men een *hedra* vermoedt iets van het schedelbot ter plaatse weg te schrapen opdat, hetgeen zo vaak geschiedt, fissuren, fracturen en kneuzingen van het bot niet over het hoofd worden gezien (XIV, 27-32). Uitvoerig gaat hij ook in op de bijzondere diagnostische moeilijkheden die ontstaan als de *hedra* over een sutuur van de schedel loopt en bijgevolg moeilijk van een fissuur valt te onderscheiden. Aan dit probleem wordt een apart hoofdstuk van de verhandeling gewijd (XII, 1-44).

Literatuur: ELAUT, T. L. (1978) *Ned. T. Geneesk.* 122, 1809. — *Hippokrates* (with an English translation by dr. E. T. WITHINGTON). Londen, 1968.

Brielle, november 1978

A. H. M. KERKHOFF

Naar aanleiding van de publikatie van dr. L. ELAUT (1978) omtrent de vertaling van het woord *ἔδρα* kan ik u mededelen, dat in het Griekse woordenboek van F. MULLER (uitg. Wolters 1926) vermeld staat, behalve de reeds genoemde betekenissen: 6. spec.: inzinking, holte HIPPOCR.

Men behoeft zich niet te willen meten met de Leidse of andere hellenist om een oud woordenboek van zijn hand te bezitten, zoals ondergetekende.

Literatuur: ELAUT, L. (1978) *Ned. T. Geneesk.* 122, 1809.

Woerden, november 1978

R. SCHRIJVER-BUITENHUIS

Oestrogenen en „de overgang”; een opeenhoping van hypothesen

Naar aanleiding van de artikelen van KRUYVER (1979), LAPPÖHN (1979) en VAN SEUMEREN en VAN DER DOES (1979) wilde ik enkele opmerkingen maken over „opstijgingen”; weliswaar niet over hun oorzaken, maar wel over hun fysiologie en palliatieve therapie. Daarbij gebruik ik een teleologische redenering (dit is geen drukfout): het lichaam wil dit of dat. Het is om de gedachtegang begrijpelijk te maken.

„*Ex juvantibus*” heb ik daarover de volgende theorie opgesteld nadat mij gebleken was dat drie maal daags een tabletje tolazoline (Priscol) volledige genezing gaf. Dit middel verwijdert de bloedvaten van de huid; het is een (ortho)sympathicoliticum.

De opvliegingen, waarbij de wangen rood worden, duren altijd maar kort, maar de klachten zijn onevenredig groot. Deze klachten komen niet van het blozen maar van een warmtestuwing die onverdraaglijk is. Het blozen en het transpireren zijn pogingen om de geproduceerde lichaamswarmte af te voeren; dit helpt niet noemenswaardig omdat het blozen slechts kort duurt en over een klein lichaamsoppervlak plaatsvindt. Bovendien is de afkoeling bij deze vrouwen niet doeltreffend, omdat zij vaak adipeus zijn en omdat er in de huid te weinig bloed stroomt.

Met succes heb ik destijds tolazoline voorgeschreven aan een tiental vrouwen en aan een sergeant die mij als psychiater toegestuurd was onder de diagnose „old-sergeant-syndroom”. Ik vroeg deze sergeant of hij veel transpireerde en dat was inderdaad het geval: onder de oksels waren de kleren drijfnat. Het transpireren verdween na het gebruik van het middel en ook het old-sergeant-syndroom. Hij was trouwens nog niet zo oud.

Vijftien jaar geleden heb ik Priscol gekozen uit de stoffen die de circulatie in de huid bevorderen; later probeerde